

FELSEFE DÜNYASI

2022/ YAZ/SUMMER Sayı/Issue: 75

FELSEFE / DÜŞÜNCE DERGİSİ

Yerel, süreli ve hakemli bir dergidir.

ISSN 1301-0875

Sahibi/Publisher

Türk Felsefe Derneği Adına Başkan
Prof. Dr. Murtaza Korlaelçi

Türk Felsefe Derneği mensubu tüm Öğretim
üyeleri (Prof. Dr., Doç. Dr., Dr. Öğr. Üyesi) Felsefe
Dünyası'nın Danışma Kurulu/Hakem Heyetinin
doğal üyesidir.

Felsefe Dünyası, her yıl Temmuz ve Aralık aylarında
yayınlanır. 2004 yılından itibaren Philosopher's
Index ve TÜBİTAK ULAKBİM/TR DİZİN tarafından
dizinlenmektedir.

Felsefe Dünyası is a refereed journal and is
published biannually. It is indexed by Philosopher's
Index and TUBITAK ULAKBİM/TR DİZİN since 2004.

Editör/Editor

Prof. Dr. Hasan Yücel Başdemir

Yazı Kurulu/Editorial Board

Prof. Dr. Murtaza Korlaelçi (Ankara Üniversitesi)
Prof. Dr. Celal Türer (Ankara Üniversitesi)
Prof. Dr. Hasan Yücel Başdemir (Ankara Üniversitesi)
Prof. Dr. Levent Bayraktar (Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi)
Doç. Dr. Muhammet Enes Kala (Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üyesi Fatih Özkan (Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi)
Arş. Gör. Buğra Kocamusaoğlu (Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi)

Alan Editörleri/Section Editors

Doç. Dr. Fatih Özkan (Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi)
Doç. Dr. Mehmet Ata Az (Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi)
Doç. Dr. Ahmet Emre Dağtaşoğlu (Trakya Üniversitesi)
Doç. Dr. Sebile Başok Diş (Necmettin Erbakan Üniversitesi)
Doç. Dr. Nihat Durmaz (Selçuk Üniversitesi)
Dr. Mehtap Doğan (Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi)
Dr. Muhammet Çelik (Ankara Sosyal Bilimler Üniversitesi)
Dr. Kenan Tekin (Yalova Üniversitesi)
Dr. Nazan Yeşilkaya (Şırnak Üniversitesi)

Yazım ve Dil Editörleri/Spelling and Language Editors

Zehra Eroğlu (Ankara Üniversitesi)
Abdussamet Şimşek (Ankara Sosyal Bilimler Üniversitesi)
Ahmet Hamdi İşcan (Ankara Üniversitesi)

Fiyat/Price: 120,00 TL

Basım Tarihi : Temmuz 2022, 500 Adet

Adres/Address

Necatibey Caddesi No: 8/122 Çankaya/ANKARA
Tel: 0 (312) 231 54 40
<https://dergipark.org.tr/tr/pub/felsefedunyasi>

Hesap No / Account No: Vakıf Bank Kızılay Şubesi
IBAN: TR82 0001 5001 5800 7288 3364 51

Dizgi / Design: Emre Turku

Kapak Tasarımı / Cover: Mesut Koçak

Baskı / Printed: Bizim Büro Matbaacılık
Zübeyde Hanım Mahallesi Sanayi 1. Cd. &, Sedef
Sk. 6/1, 06070 İskitler-Altındağ / ANKARA
Tel: 0(312) 229 99 28

ARİSTOTELES'TE İNSANIN DOĞASI VE ERDEM ETİĞİ TARTIŞMASI

Felsefe Dünyası Dergisi, Sayı: 75, Yaz 2022, ss. 400-418.

Geliş Tarihi: 22.03.2022 | Kabul Tarihi: 06.06.2022

Ece SARAÇOĞLU*

Giriş

Felsefe tarihindeki etik tartışmalarda kendini gösteren konulardan biri, tür olarak insanın doğası ve kişi eylemlerinin etik değeridir. İnsanın doğası gereği sahip olduğu özellikler ve olanaklar, hakların taşıyıcısı olarak tanımlanabilecek kişinin gerçekleştirdiği eylemlerin arka planını oluşturmaktadır. Bu yüzden bir kişinin sahip olduğu yetkinlikler, yine o kişinin eylemlerinin etik değerlendirmeye konu olmasını sağlamaktadır. Bir eylemin etik değerlendirilmesinde önceliği kişinin niyeti, tercihleri ve düşünsel yetkinliği şekillendirdiğine göre, kişinin yaşam boyunca edindiği erdemlerin ve insan doğasının irdelemesi, meseleyi çok daha açıklayıcı kılmaktadır. Felsefe tarihinde insanın doğası, kişi eylemleri ve erdemler bağlamında bir erdem etiği anlayışı ortaya koyan düşünür Aristoteles'tir (MÖ. 384-322). Kendisinin bu bağlamdaki incelemesi, hem insanı insan yapan şeyin ne olduğunu anlayabilmek hem de insanın bu hayattaki ereğinin veya "işinin" (Yun. *εργον*) ne olabileceğini kavrayabilmek için imkân yaratmaktadır. Bu iki temel meselenin aydınlatılabilmesinin yolu, insanın doğasının araştırılmasından geçmektedir. Böylelikle meselenin etik erdemlerle olan ilişkisinin de daha anlaşılır olacağı düşünülmektedir.

Aristoteles'te İnsanın Doğasının Anlamı ve Erdemlerin İncelenmesi

Erdem konusunu, felsefe tarihindeki tartışmalara dâhil eden ilk kişi, Sokrates'tir (MÖ. 469-399). Başlı başına insanın konuşulmaya ve tartışılmaya

* Dr. Maltepe Üniversitesi, Felsefe Bölümü Doktora Mezunu, ORCID: 0000-0001-5699-9763, e-mail: ecesaracoglu@gmail.com

başlanması, insana yönelik olan birçok meselenin üzerine düşünülmesinin de önünü açmıştır. İnsanın hayattaki asıl amacının mutluluğa ulaşmak olduğu görüşüyle birlikte, erdemli bir yaşam sürmenin kişiyi bu amacına götüreceği düşünülür (Yayla, 2006: 99-100). Sokrates'e göre her insan mutlu olmak ister çünkü bu istek, insanın doğasından gelen bir istektir. Bunun için de hiç kimsenin bilerek kötü bir eylemde bulunmayacağını düşünür. Dolayısıyla kötülük ile bilgisizlik arasında bir ilişki kurar. O halde kötü eylemde bulunmamak için, teorik anlamda "bilgelik" (Yun. *σοφία*, *sophia*) tek erdem olarak kabul edilmektedir. Daha açık bir söylemle kişinin erdemliliği, edindiği bilginin artmasıyla paralellik göstermektedir. Sokrates'te dikkat çeken tek erdem anlayışı, Platon'da (MÖ. 427-347) belli ölçüde değişikliğe uğrar. Platon'a göre kişi, eğer aklın izinden gider ve erdemli bir yaşam sürerek ona göre davranırsa, tüm iyi eylemlerin kendisinden pay aldığı iyi ideasına ve yetkin bir yaşam sürebilmeyi gerçekleştiribilme olanağına sahip olur.

Platon yalnızca teorik anlamda bilgelikle değil, bilgeliğin yanında "yigütlük" (Yun. *ανδρεία*), "ölçülülük" (Yun. *σωφροσύνη*) ve "adaletin" (Yun. *δικαιοσύνη*) bir bütün olarak kişinin temel erdemleri olabileceğini belirtir. Bu noktada Platon, Sokrates'in ortaya koyduğu teorik anlamda bilgeliğin önemini, erdemler açısından pratik anlamda bilgeliğe doğru ilerletir (Platon, 1996: 88b-89b). Fakat yine de Platon'un genel görüşlerinin merkezinde olan idealar öğretisi temalı metafizik görüşleri, kendisinin tam anlamıyla pratik bilgelik ağırlıklı bir erdem düşüncesi geliştirebilmesini engellediği *görülür*. Dolayısıyla Platon'da erdemlerin pratik bilgelikle olan bağı, insanın eylemesi çerçevesinde ahlak yerine "akıl" (Yun. *νοῦς*) doğrultusunda ele alınır (Platon, 2013: 22a-22e). Söz konusu erdem meselesinin ve bir durum olarak nitelenen "mutluluğun" (Yun. *εὐδαιμονία*) bir eylem ürünü olduğu yönündeki bakış açısı ancak, Aristoteles'in eyleyen yani "etkinlik" (Yun. *ἐνέργεια*) halinde olan kişiyi merkeze alan etik anlayışıyla birlikte gelişim gösterir. Gerçekten var olmak, bu bağlamda etkin olmayla ilişkilidir (Erkızan, 2014: 240). Aristoteles için var olmanın anlamı, etkinlik halinde var olmaktır. İnsan için etkinlik hali, onun eylemde bulunmasıdır. Fakat her davranış, eylem değildir. Ancak bilinçli karar vermek becerisine sahip olan insan eylemde bulunabilir (Aristotle, 1935a: 1224a 25-29). Dolayısıyla diğer canlılar, köleler ve çocuklar, Aristoteles'e göre eylemden uzaktırlar. Meselelerin ilerleyişi, insanın doğasının incelenmesinde yer bulmaktadır.

İlk Çağ Yunan düşünürleri için "doğa" (Yun. *φύσις*, *physis*) kavramı, canlı varolanlar alanıyla ilişkili olarak ele alınmıştır. Fakat ayrıntılı olarak incelendiğinde, "doğa" kavramının sadece dış dünyadaki canlılığı betimleyen sıradan bir ifade olmadığı anlaşılır. Özellikle de Aristoteles'in felsefesinde

bu ifadenin, duyulur varolanların varlığı ve neliği incelemesi söz konusu olduğunda, ne kadar dikkatli ele alındığı açıkça görülür. Çünkü doğa, bir şeyin “doğal” (Yun. φυσικός) hali ile bir şeyin “doğası” birbiriyle yakın ilişkili olarak ortaya çıkar (Özcan, 2016: 167-168). Bu noktada bir duyulur varolan için doğanın nasıl bir anlam ifade ettiği son derece önemlidir. Çünkü varolanın doğasının kavranması, insanın doğasının anlaşılabilmesinin de olanağı olmaktadır (Erkızan, 2013: 44).

Aristoteles, duyulur ve düşünülür varolan türlerinden duyulur olanların bileşik yapıya sahip olduklarını ve “madde” ile “form”dan (Yun. είδος, eidos) meydana geldiklerini belirtir (Aristoteles, 1996: 1033b 15-20). Gerçekte yapılması mümkün olmadığından, yalnızca teorikte yapılabilen bu ayırım, duyulur varolanlar hakkında söylenebilecek olan en genel tanımı ortaya koyar. Bir duyulur varolanın madde ve formu, hem söz konusu varolandan hem de birbirlerinden bağımsız olarak var olamamaktadır. Varolanın madde ve formundan söz ediliyorsa, o varolanın “tözüne” (İng. substance) ve “özüne” (İng. essence) işaret ediliyor demektir. Varolanın tözü ile özü, diğer bir deyişle varolanın varlığı ve neliği, o varolanı kendi yapan şeydir. Bu nedenle bir şeyin varlığı ve neliği birbirinden ayrılamamaktadır. Bunlar bir bütün olarak, o varolanın “asıl anlamda varolan” (Yun. Ουσία) olduğunu göstermektedir (Peters, 2004: 274-275).

Bir duyulur varolanın maddesi, “şu” diye ifade edilebilecek bir şey değildir. Varolanın maddesi, o şeyin “ne-den” yapıldığını gösterir. Başka bir ifadeyle o şey her ne ise, o şeyin maddesine işaret ediliyor demektir. Kısa bir örnekle ifade etmek gerekirse, örneğin “Yoğurt, ayranın maddesidir” denildiğinde yoğurt varolanı, ayranın “ne-den” yapıldığını gösterir. Aristoteles duyulur varolanların ne-den yapıldığını gösteren maddesinin, üç ayrı töz anlamında ousiaya karşılık geldiğini belirtir. Bunlar varolanı oluşturan şey olarak “kurucu öge”, varolanın yapıldığı şey ile onun ileride kazanacağı özelliklerin saklı olduğu şey olarak “yakın madde” ve yine varolanın “oluş” (Yun. γένεσις), “yok oluş” (Yun. φθορά) ile “nicelik” (Yun. ποσότης) “nitelik” (Yun. ποιότης) ve “yer” (Yun. φερά) bakımından her türlü devinimlerinin kaynağı olan şey olarak “taşıyıcı veya dayanak” (Yun. υποκείμενον) maddedir (Aristoteles, 1996: 1070a 10-30). Evrendeki bütün oluş ve yok oluşun taşıyıcısı, maddedir. Ve yine evrende Aristoteles’in deyişiyle madde olduğu sürece, “devinim” (Yun. κίνησις) ve “değişim” (Yun. μεταβολή) de devam edecektir. Duyulur varolanın formu yani eidosu ise, o varolanın neliğine veya özüne karşılık gelmektedir. Aristoteles bunların yanında bir duyulur varolanın, dört ayrı öz anlamında ousia’sından da söz edilebileceğini belirtir. Bunlar varolanın neliğinin “kurucu ögesi”, varolanın sınırını ve şeklini

gösteren "biçimi", varolanın yakın maddesinde gizli olan "bir şeyi o şey yapan şey" ve yine o varolanın tam ve mükemmel olmasına karşılık gelen "erek" olarak eidos'tur (Aristoteles, 1996: 1033b 20-25). Aristoteles'e göre varolan her şeyin bir amacı ve işlevi bulunur. Bir varolan ancak işlevini gerçekleştirdiği zaman, tam olur ve ereğine ulaşır. Örneğin bir kiraz ağacı ancak, büyüyüp olgunlaşıp kiraz yani meyve verdiği zaman kiraz ağacı olma ereğine ulaşır, işlevini yerine getirmiş ve tamamlanmış olur. Bir şeyin kendi ereğine ulaşması, onun kendi eidos'unu tamamlamış olmasını açıklamaktadır.

Bir şeyin doğası ile o şeyin maddesi ve hem biçimi hem bir şeyi o şey yapan şey hem de erek anlamındaki tüm eidos özellikleri arasında yakın bir ilişki vardır. Çünkü bir duyulur varolan kendi ereğine ulaştığında, o varolan da doğasını gerçekleştirmiş olur. Bir şeyin kendisini tamamlaması, o şeyin "o şey" olmak bakımından tüm özelliklerini gerçekleştirmesi demektir. O halde bir şeyin maddesi ve eidos'u birbirinden ayırlamayacağı için, "bir şeyin doğası" veya "bir şey doğası gereği" derken, hep o şeyin maddesi ve eidos'u bakımından özelliklerine işaret ediliyor demektir. Aristoteles, doğada var olan ister "doğal" yani kendiliğinden olan, isterse "yapay" yani hareket ettirici ilkesi kendisinin dışında olan olsun, duyulur varolanlar *açısından "doğa"* kavramını genel olarak altı ayrı şekilde açıklayabilmenin mümkün olduğundan bahseder (Aristoteles, 1996: 1014b 20-1015a 15). İlk olarak doğa, büyüyen şeylerin yani tüm canlı varolanların 'meydana gelişi' demektir. İkinci anlamına göre, büyüyen duyulur varolanların kendisinden çıktığı ilk ögedir. Diğer bir deyişle yakın madde, o varolanın doğası anlamına gelmektedir. Her doğal yani canlı varlıkta, o doğal varlığın özü gereği sahip olduğu "ilk hareketin ilkesi" de doğa olmaktadır. Her doğal varlık, özü bakımından ilk harekete sahiptir. Dolayısıyla kendi kendine meydana gelebilme gücü, daha açık bir söylemle varolanların oluş ve yok oluş süreçlerinde onların "olanak" (Yun. *δύναμις*) halinden "etkinlik" (Yun. *ἐνέργεια*) haline geçebilme gücü, doğanın üçüncü anlamını oluşturmaktadır. Aristoteles bu anlama, "doğal büyüme" demektir (Aristoteles, 1996: 1014b 23). Doğanın dördüncü anlamına göre ise, bir şeyin kendisinden yapıldığı maddesi, o şeyin doğası olmaktadır. Bir şeyin ereğini yerine getirebilmesi için de, o şeyin uygun maddeden yapılması gerekir. Örneğin "Heykelin maddesi, mermerdir" denildiğinde, mermer o heykelin veya o şeyin doğası olduğunu göstermektedir. Doğanın beşinci anlamı ise, doğal varolanların özüne karşılık gelmektedir. Çünkü bir şeyin doğasını araştırmak demek, o şeyin özünü araştırmak demektir. Eğer kendi kendine meydana gelen doğal varolanlar özden yoksun ise, o varolanların doğasından da söz etmek olanaklı olma-

maktadır. Bu açıdan doğanın altıncı anlamı, sadece ilk madde olarak değil, aynı zamanda hem töz hem de öz çerçevesince doğa olduğunu belirtmek gerekmektedir. O halde kısaca toparlamak gerekirse, doğal şeyler için “bir şeyin doğası”, hareket ettirici ilkesi kendinde olan, kendi kendine meydana gelebilen olmasının yanında, o şeyin devinim gücünü içinde taşıyan madde- si de olmaktadır. Bu açıdan özellikle doğal varolanlar *söz konusu olduğunda*, o varolanlar doğası gereği gücünü kendilerinde taşıdıklarından dolayı kendi kendilerini devindirebilir, büyüyüp gelişebilir ve kendi ereğini gerçekleştirebilmektedir. Fakat söz konusu varolan insan olduğunda, diğer canlı varolanlar gibi yalnızca uygun çevresel koşulların bir araya gelmesi, başka bir söylemle sadece doğal ortam yeterli olmamaktadır. Bu nedenle insanın, kendi tür bağlamında ereğini gerçekleştirebilmesi bakımından farklılık gösterdiği görülmektedir. Hem bu farklılığı görebilmek hem de insanın ereğinin ne olduğunu anlayabilmek için, insanın doğası meselesini daha ayrıntılı olarak incelemek gerekmektedir.

*İnsanın doğasını, maddesel olanaklar ve öz olanakları olarak iki bakımdan irdelemek mümkündür. Maddesel olanaklar insanın bedenine karşılık gelirken, öz olanakları ise insanın ruhuna işaret ettiğini belirtmek gerekir. İnsanın doğasının araştırılması demek, onun hem ruh hem de bedeniyle birlikte ele alınması anlamına gelir. Aristoteles’e göre bedensel yapıda olma konusunda diğer canlı varolanlarla ortak bir paydada buluşulduğundan dolayı, insanın ayırt edici özelliklerini keşfedebilmek için, onun öz olanaklarının araştırılması gerekir. İnsanın öz olanaklarının araştırılabilmesi için de, öncelikle insanın ereğinin, işinin yani işlevinin ne olduğunun ortaya konulup incelenmesi gerekmektedir. İnsan, ereğini kendi başına sadece doğal yaşam ortamına bağlı kalarak gerçekleştirememektedir. O halde insanı farklı yapan nedir? Aristoteles’in eserlerinden edinilen düşünceler ışığında, öncelikle insan diğer varolanlardan en üstün konumda daha değerli bir durumda değildir (Aristoteles, 2015: 1141a). Bu durumda insanı ancak farklı yapan bazı türe özgü özellikler bulunur. Bu özellikler, aynı zamanda onun yaşamdaki ereğini ve işlevini de anlaşılır kılmaktadır. Genel olarak bakıldığında insanı insan yapan üç temel özellikten söz etmek mümkündür ve bunların hepsi aslında birbiriyle iç içe geçmiş işleyişlerdir. Bunlardan ilki, insanın eylem alanına katılabiliyor olmasıdır. Çünkü insan, bilinçli olarak karar verebilme becerisine sahiptir (Aristoteles, 2015: 1111b). Bunun temel kaynağı da, sahip olduğu “akıl” (Yun. *voúς*) yetisinden ileri gelir. Akıl sahibi olmak bu bağlamda, insanı farklı yapan temel bir özelliktir. Fakat dikkat edilmesi gereken nokta, önemli olanın akıl sahibi olmak değil, sahip olunan akılı “etkin” bir şekilde kullanabilmesidir (Çankaya, 2009:213).*

Burada etkinlikten kastedilen, kendi farkındalığı ve isteğiyle bilinçli tercih ortaya koyabilmektir.¹ Aynı zamanda insan diğer hayvanlardan ayrı olarak, anımsama ve akıl yürütme doğrultusunda “genellemelere” ulaşabilen bir varolandır. Geçmiş anımsayıp bunlar üzerinden akıl yürütmek, düşünmek ve sezgisel bir kavrayışla genellemelere ulaşmak, insanın geleceği hakkında da düşünebilmesine imkân sağlar. Dolayısıyla insanın umut edebilen de bir varolan olması, onu diğer varolanlardan farklı yapan ikinci temel özellik olduğunu belirtmek gerekir (Aristotle, 1991: 669a 15-669a 23). İnsanın akıl ile bilinçli karar verebilme yeteneğine sahip olması, onun dili kullanabilme becerisiyle ilişkilidir. Düşünme ve dil karşılıklı işleyen bir yapıdır. İnsan bu şekilde ses çıkarmak yerine, anlamlı bir şekilde konuşma becerisi de gösterir ki bu da onu yine farklı yapan üçüncü bir özellik olmaktadır (Aristoteles, 1975: 30-31). Tüm bu özellikler sayesinde insan, doğası gereği eyleme geçebilen ve bilinçli olarak aldığı kararlarla kendi özgürlüğünün de bilincine varabilen bir canlıdır. Aristoteles, insanın doğası gereği siyasal bir hayvan olduğunu belirtmesiyle aslında insanın söz konusu olanağını ancak, siyasal bir ortamda etkin olarak geliştirebileceğini vurgulamış olmaktadır (Aristoteles, 1975: I-2).

İnsan ereğini ve işini ancak siyasal bir ortamda şekillendirebilmektedir. Diğer bir ifadeyle insan ancak, kendisinin yarattığı yapay bir ortamda yani siyasal ve sosyal bir ortamda insanı insan yapan şeyi görebilmektedir. Aristoteles'e göre insanın “ereği” (Yun. ἐθέλω), daha doğrusu amaçlanan şey, ruhun akla ve “erdeme” (Yun. ἀρετή) uygun olarak eylemesi veya etkinlikte bulunmasıdır (Aristoteles, 2015: 1098a). Varolanların varoluş tarzları bakımından düşünüldüğünde, akıl olanak halinde olan bir güç olduğundan, aklın etkinlik haline geçirilmesi gerekmektedir. İnsan akılı olumlu ya da olumsuz eylem sonuçları doğurabilme özelliğine de sahiptir. Bu yüzden eylemlerinin olumlu sonuçlar doğurabilmesi için, aklın erdeme uygun olarak hareket etmesi gerekmektedir. Ancak o zaman insanın ereksel anlamda özünü tamamladığından ve tam olduğundan söz edilebilir. Tüm bunların gerçekleşebilmesi için de fiziki doğanın dışında, insanın kendi ereğine ulaşacağı bir doğa (siyasal ortam) yaratması zorunluluk taşımaktadır.

Aristoteles'in felsefesinde her şey, bir amaç içindir. Başka bir söylemle dile getirilecek olursa her şey, bir şey içindir ve ereği olmayan hiçbir şey bulunmamaktadır. Dolayısıyla amaçlanan şey de, o varolanın ereğini oluşturmaktadır. Aristoteles insan için erekselliği, insansal dünyanın anahtarlarının

1 Aristoteles, her akıl sahibi canlının aklını etkin bir şekilde kullanamadığından söz eder. Buna örnek olarak çocukları gösterir. Çünkü onlar, akıl yetisine sahip olsalar da henüz o yetkinliğe ulaşamamışlardır. Aristoteles, *Nikomakhos'a Etik* (İstanbul: Say Yayınları, 2015), 1100a.

dan biri olarak görür. Ona göre her sanat, her araştırma ve her eylem bir iyiyi amaçlar (Aristoteles, 2015: 1094a). İyi olan, aynı zamanda yararlı olan demektir. Aristoteles'e göre ekonomi, yasama sanatı, yargı ve ticaret gibi etkinliklerin hepsi, aslında iyi olan bir şeyi amaçlamaktadır. Bu etkinliklerin hepsini düzenleyen en üst etkinlik ise, siyasettir. Siyaset, insanın bir eylem alanıdır. Sadece tek bir seçenek doğrultusunda değil, başka türlü de olabileceğine sahip şeylerin alanı, genel olarak eylem alanını ifade etmektedir (Kuçuradi, 2015: 83-85). Bir eylem alanı olan siyasetin amacı, Antik Yunan düşüncesine göre "insansal iyi" (Yun. *αγαθός*) olarak adlandırılabilir. Aristoteles'te en üst amaç olarak öne çıkan insansal iyi veya insan için olan iyi, aynı zamanda bireysel ve toplumsal mutluluğa işaret etmektedir (Aristoteles, 2015: 1097b). Bu açıdan burada dikkat çekilen husus, insansal iyi denen şeyin herkes için her durumda seçilebilir veya tercih edilebilir bir şey olması gerektiğidir. Örneğin adalet, herkes tarafından her durumda tercih edilebilecek bir erdem iken; zenginlik, güç ve beceri herkes tarafından her zaman tercih edilmemektedir (Aristoteles, 2016: 1183b 40-1183b 43). Bunun temel sebebi ise zenginlik ya da güç gibi özelliklerin, kişilerin durumlarına ve isteklerine göre şekillendirilebiliyor olmasıdır. İyi bir kişinin zenginliği ve gücü ile kötü bir kişinin zenginliği ve gücünün ortaya koyacağı eylemler birbirinden farklılık gösterebilmektedir (Aristoteles, 2016: 1183b 28-1183b 34). Genel olarak bakıldığında Aristoteles için imkânlarla karşılık gelen zenginlik, güç, güzellik vb. ile övgüye değer bulunan adalet ve ölçülülük gibi değerlerin aslında her biri iyidir. Fakat insansal iyiden söz ediliyorsa tercih edilen iyinin, kişiden kişiye değişen değil herkes için iyi olana işaret etmesi gerekmektedir. Bu tercihin sonucunda gerçekleşen eylemin getireceği mutluluk ise, insan için iyi yaşama olmaktadır.

Aristoteles'ten önce özellikle Sokrates ve Platon'un düşüncelerinde, mutlak iyi ve iyinin bilgisi ön plandadır (Platon, 2007: 505a). Buna karşılık Aristoteles'e göre, tek başına mutlak iyi diye bir şey bulunmamaktadır. Ona göre iyi, göreceli bir şeydir. Çünkü iyi, insanın eylem alanıyla yakından ilişkilidir ve iyi olan duruma göre değişiklik gösterdiği için, ortak bir şey olarak anlaşılabilmesi gerekir (Aristoteles, 2015: 1096b). O halde iyi göreceli ise, insanın ereği de göreceli mi olmalıdır? Aristoteles insanın ereğinin, ancak tek ve belli bir şey olabileceğine özellikle dikkat çeker. *İnsanın ereği ve işi akla ve erdeme uygun olarak yaşamak ise, iyi yaşamın doğası da bu erkle doğrudan ilişki içinde olmalıdır. İnsanın kendi bireysel yaşamında belirlediği her erek, Aristoteles'in işaret ettiği insanın ereğine karşılık gelmemektedir. Bunun nedeni, insanı her türlü ereğe götüren şeyin erdem olmamasından kaynaklanır. İnsanın ereği, akli ve erdemi kalkış noktası alan erektir. Bunun "tam erek"*

olduğunu belirten Aristoteles, iyi yaşamının öncülüğünü de buradaki tam ereğe bağlamaktadır (Aristoteles, 2016: 1184a 8). Çünkü iyi yaşam aynı zamanda, insana yakışan bir yaşamdır (Günay, 2014: 250). Dolayısıyla önemli olan insanın, ereğini gerçekleştirirken ereğe uygun olan iyi eylemde bulunabilmesidir (Stace, 1920: 316-317). Bununla birlikte, insanın bir işi öylesine yapması da yeterli değildir. İş, erdemine uygun olarak yapmak veya erdeme uygun eylemek önemlidir. Her insan akıl sahibidir ama aklın da işini erdemine uygun yapması gereklidir. Dolayısıyla her şey ancak kendine özgü erdemiyle yapılırsa, o şeye iyi denilebilmesi mümkün olmaktadır. Bu sayede iyi yaşamdan da söz edilebilmektedir.

Aristoteles iyi yaşam olarak nitelendirilebilecek üç ayrı yaşam türü üzerinde durur ve bunlardan hangisinin gerçekten iyi yaşam olarak adlandırılması gerektiğini inceler. İncelediği yaşam türleri haz yaşamı, politika yaşamı ve teorik-felsefi yaşamdır (Aristoteles, 2015: 1095b-1096a). Haz yaşamı, Aristoteles'e göre hayvanların sahip olduğu yaşamayla benzer özellikler gösterir. Daha çok fiziksel tatmin ve arzulara dayalı bir yaşam olan haz yaşamı, insanı hayvanlarla aynı tuttuğundan ötürü Aristoteles onun iyi yaşam olamayacağı sonucuna varır. İkinci olarak politika yaşamı, tam manasıyla insan yapan ereğini yansıtmaktan ziyade insanı onur sahibi yapmakla ilişkilidir (Aristoteles, 2015: 1095b). Fakat bu durum da belli bir noktadan sonra övülme arzusuyla çevrelenir ve haz yaşamının farklı bir şekli olarak da ortaya çıkabilir. Bu yüzden bu yaşama türü de istenilen iyi yaşamı tam olarak karşılamaz. Aristoteles bunun üzerine üçüncü yaşama türü olan teorik-felsefi yaşamı dile getirir. Bu yaşamı insan için en yüksek erek olduğunu vurgulayan Aristoteles, yine bu yaşamın ayırıcı özelliğinin kendine yeterlilik olduğunu belirtir (Aristoteles, 2015: 1177a-b). Her türlü durumda başkasına ihtiyaç duymadan karar alabilmesi ve bunları eyleme geçirebilmesi bakımından teorik-felsefi yaşamda insan kendine yeterlidir. Çünkü bu yaşamın temelinde akıl ve bilinçli karar verme becerisi yer almaktadır. Aristoteles'e göre böyle bir yaşam sürmenin neticesinde, mutluluk da kendiliğinden gelecektir. Ancak teorik-felsefi yaşama adanmış bir hayat, insanın ereğini ve işini de yansıtmış olur (Yazıcı, 2021: 7). Bu yaşam, akla ve erdeme uygun olarak eylemeyi amaçladığı için, mümkün olan en iyi ve en mükemmel olanı eylemekle mutluluk da o insan için görünür olmaktadır.

İnsanın eylemlerinin amacının "mutluluk" (Yun. *ευδαιμονία*) olduğunu belirten Aristoteles, insansal iyi anlamında mutluluğun, insanın hem akla hem de erdeme uygun olarak yaşamasının sonucunda kendiliğinden gelen bir şey olduğunu özellikle vurgulamaktadır. Ayrıca mutluluk, bedenden duyulan hazlarla ilişkili olmaktan ziyade, kaynağını ruhta bulunan erdem-

lerden (duygular, yetiler ve huylar) almaktadır (Aristoteles, 2016: 1186a 9-1186a 12). Dolayısıyla mutluluk haz, acı, mal ya da mülkle elde edilebilecek bir şey olmamaktadır. Amaçlanması gereken şey, insanın ruhundaki erdemlere uygun şekilde eylemde bulunmasıdır. Mutluluk, bunun sonucunda ortaya çıkacaktır (Aristoteles, 2015: 1102a-5). Her şeye rağmen insanın eylemini bu şekilde nasıl gerçekleştirecek olması, elbette ki önemli bir sorun olarak öne çıkar. Aristoteles meseleyi aydınlatılabilmek için, insan ruhu ve erdemlerini incelemektedir.

Aristoteles insan ruhunun, akıl sahibi ve akıldan yoksun olan alan olmak üzere iki alt başlıkta irdelenebileceğini belirtir (Aristoteles, 2016: 1185b 4-1185b 6). İnsan ruhunun akıl sahibi alanı, “kendisi akıl sahibi kısım” ve “başkasının sözünü dinleyen kısım” olarak iki grupta incelenmektedir. Kendisi akıl sahibi kısım, “teorik akıl” olarak adlandırılan kısmın nesne alanı, zorunlu olan şeylerle ilgilidir çünkü teorik aklın alanı, kavramlardır. Kavramlar zorunlu ilkelerdir, her zaman ve çoğu zaman olan şeylerdir. Başkasının sözünü dinleyen kısım ise, “pratik akıl” olarak adlandırılan kısmın nesne alanı ise, insanın eylemleriyle ilişkilidir. Diğer bir söylemle pratik aklın nesne edindiği alan, başka türlü de olabilen veya olabilecek olan şeylerdir. Çünkü bu alan insanın eylemlerini konu edinir ve etik çerçevede ele alınması gereken kısmı oluşturmaktadır (Aristoteles, 2014: 434a 5-20). Dolayısıyla erdemler meselesi de, insan ruhunun pratik akıl kısmında ortaya çıkmaktadır. Ruhun akıl sahibi alanının yanındaki diğer kısım, akıldan yoksun olan alandır. Bu alan Aristoteles’in belirttiği şekliyle “bitkisel ruh” ve “akıl sahibi olmayan fakat bazen akıldan pay alan” kısım olarak yine iki alt başlıkta incelenmektedir. *Bitkisel ruh tür olarak insanda, bitkilerde, hayvanlarda ve genel olarak ceninlerde ortak olan bir kısımdır* (Aristoteles, 2014: 415a 25). Daha ziyade beslenme, büyüme ve üremeyle ilgili olduğundan, insanın erdemleriyle ilişkili olan bir kısım değildir. Akıl sahibi olmayan ama bazı durumlarda akıldan pay alan kısım ise, “duyumsamayla” (Yun. *αἰσθησις*) ilgilidir. En genel içeriğini, haz ve acı oluşturmaktadır. Diğer bir ifadeyle “arzularla” (Yun. *ορεξη*) alakalı bir kısımdır. Nadir de olsa akılla çatışan bu kısım, bazen eylemlere neden oluyorsa da, erdemler konusu daha çok, ruhun akıl sahibi yanının “başkasının sözünü dinleyen” kısmın dâhilinde yer aldığını belirtmek gerekir.

İnsan ruhunun araştırılması, insanın doğasıyla yani yapısıyla ilgilidir. Bu açıdan erdemler meselesi, yine insanın doğasıyla ilişkili olarak ortaya çıkmaktadır. İnsanın doğasının ne olduğu, onun nasıl eylelediğiyle de doğrudan ilişkilidir (Erkızan, 2012: 55-56). Özellikle de insani iyi ve insani mutlulu-

ğün soruşturmasında, insanın erdemleri² birincil inceleme alanı olmaktadır. Aristoteles'e göre erdemler, ruhun akıl sahibi yanına göre iki ayrı alanda irdelenebilmektedir. Bunlar “düşünce erdemleri” ve “karakter erdemleridir” (Aristoteles, 2015: 1103a- 1103b). Genel olarak erdemlerin insanın doğasıyla ilgili olduğunu vurgulayan Aristoteles düşünce erdemlerinin biri “teorik bilgelik” (Yun. σοφία) diğeri “pratik bilgelik” (Yun. φρόνησις) olmak üzere ikili bir yapıdan meydana geldiğini belirtir. Teorik bilgelik, daha çok Sokrates'le öne çıkan bilgi ile erdemın birbiriyle ilişkilendirilmesini, daha ziyade özdeşleştirilmesini ifade eder (Platon, 1996: 88b-e). Fakat özellikle etik alan, erdemler ve etik eylem bağlamında öne çıkan düşünce erdemleri, pratik bilgeliğdir. Pratik bilgelik, teorik bilgeliğden farklı olarak, bir kişinin yaşam içerisinde akıl temelinde nasıl eylemesi gerektiğini aktaran veya öğreten bir bilgidir. Başka bir deyişle pratik bilgeliğ, “doğru yargılama gücünü” ifade etmektedir (Aristoteles, 2015: 1143a). Doğru yargılama gücü, insanı karakter erdemleri amaçlarına ulaştıracak olan doğru yolları göstermektedir.

Teorik ve pratik bilgeliğın bütününe ifade eden düşünce erdemleri, eğitimle kişiye verilen erdem bilgisine karşılık gelir. Dolayısıyla teorik bilgeliğ, yapa yapa edinilen bir erdemler alanı değildir. Genel olarak düşünce erdemleri, doğru kararlar alabilme ve akılı başında olmayı ortaya koymaktadır. Teorik aklın erdemi teorik bilgeliğ, pratik aklın erdemi ise pratik bilgeliğ oluşturmuştur (Aristotle, 1935a: 1216b-1217a). İnsanın eylemleri söz konusu olduğunda pratik bilgeliğ, eylem alanına işaret eder fakat Aristoteles'e göre sadece eğitimle bir kişinin erdemli olabilmesi yeterli değildir. Bu yüzden o kişinin, düşünce erdemlerinin yanında “karakter” (Yun. ηθος) erdemlerine de sahip olması gerekir. Karakter erdemleri, en yalın tabirle “etik erdemlerdir” (Yun. ηθικός αρετες) (Aristoteles, 1995: 1389a-1390a). En önemli özelliğ ise, “huylardan” (Yun. συνήθεια) oluşuyor olmasıdır. Adalet, yiğitlik ve cömertlik gibi çeşitli huylardan meydana gelen karakter erdemleri, beraberinde etik eylemleri de ortaya çıkarır. Bu açıdan bilge insanlar, huylarından dolayı

2 “Erdem” (Yun. αρετή) kavramı, İlk Çağ Yunan düşüncesinde “yetkinlik”, “mükemmellik” anlamları başta olmak üzere “cesaret”, “yiğitlik” ve “iyilik” anlamlarında kullanılan ve bir insanı özellik belirten genel bir sözcüktür. Güler Çelgin, Eski Yunanca-Türkçe Sözlük (İstanbul: Kabcacı Yayınevi, 2011), 98 ve Sarp Erk Ulaş, Felsefe Sözlüğü (Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları, 2002), 89. Sokrates öncesi Yunan felsefesinde erdem ya da erdemler hakkında fazla bir bilgiye rastlanmamaktadır. Bunun en önemli nedeni kuşkusuz ki, doğa felsefesi üzerine araştırmalar yapıp, bu doğrultuda düşünce üretilmiş olmasıdır. Erdemler hakkındaki araştırmalar, Sokrates'ten sonra insanın doğası üzerine gerçekleştirilen incelemelerle başlar. Özellikle de Platon'un ortaya attığı bir görüş, meseleyi daha da dikkate değer kılar. Bu görüşe göre Platon, bir insanın yalnızca tek bir erdemi tam manasıyla taşıyabileceği Sokrates'le gelenekselleşen fikri genişleterek, insanın bir erdeme sahip olmasıyla birlikte diğ erdemleri de aynı ölçüde taşıyabileceğini belirtir. Platon, Protagoras (İstanbul: Remzi Kitabevi, 1986), 322b-323d. Bu önemli bir noktadır çünkü Platon'dan sonra Aristoteles için, erdemlerin türlerinin ve etkinlik alanlarının belirlenmesi hususunda, kendisinden önceki tüm görüşler önemli birer kaynaktır.

övülürler ve huy üzerinden övülen ise, erdemlerdir (Aristotle, 1935b: 1249a 26-30). Karakter erdemleri, alışkanlıkla yani yapa yapa edinilirler. Bu nedenle doğuştan gelmemelerinin yanında Aristoteles, insanın bu erdemleri edinecek doğal bir yapısının bulunduğunu belirtir. Bu noktada Aristoteles'in, Platon'un *Menon* diyalogunda tartıştığı, erdemlerin doğuştan mı geldiği yoksa sonradan mı edinildiği üzerine diyalektiğini de bir kenara bırakmış olduğu anlaşılmaktadır (Platon, 1996: 87a-89e). Aristoteles'te karakter erdemleri alışkanlıkla ilgili olduklarından, aynı zamanda bunların birer olanak olduklarını da belirtmek gerekir. Kişinin benzer eylemleri, beraberinde huyları oluşturur ve eylem farklılıklarına göre de huy farklılıkları meydana gelir. Dolayısıyla kişi, yalnızca pratik bilgelikle yani sadece eğitimle edindiği teorik erdem bilgisiyle erdemli olamamaktadır. Onun, alışkanlıkla edindiği karakter erdemlerine de sahip olması gerekir. Bu yüzden bu noktada şunu ayrıca vurgulamak gerekmektedir. Karakter erdemlerine sahip olabilmek için, pratik bilgelige ulaşmak zorunluluk gösterir. Çünkü pratik bilgeliği içine alan düşünce erdemleri, meselenin daha çok teorik kısmını oluşturur. Karakter erdemleri ise bu doğrultuda meselenin "eyleme" (Yun. *πράξις*) kısmına işaret etmektedir. Aristoteles erdem etiği söz konusu olduğunda, bu iki kısmın da zorunlu olarak bir arada olması gerektiğini düşünür. Çünkü pratik bilgelik olmadan karakter erdemlerinin, karakter erdemleri olmadan da pratik bilgelğin olabilmesi olanaklı görünmemektedir.

Kişi Eylemleri ve Erdemler Arasındaki İlişki

Aristoteles, erdem etiği ve eylemler söz konusu olduğunda ele alınması gerekli alanın, karakter erdemleri veya huylar olduğunu özellikle vurgular. Kişi bir eylemde bulunurken önemli olan, eylemin kendi başına özelliği değildir. Eylemin kendisinden ziyade, eylemi gerçekleştiren kişi yani eylemi kimin yaptığı daha çok önemlidir. Çünkü her eylem, eylemlerin ve hakların taşıyıcısı olan bir kişinin³ eylemidir. Bu nokta, özellikle erdem etiği meselesini kavrayabilmede önem taşımaktadır. Erdem söz konusu olduğunda, temel ölçüt kişinin kendisidir. Erdemler, tercih edilen huylardır. Bu açıdan değerli kişinin, yani alışkanlıkla edindiği karakter erdemlerine sahip kişinin, eyleminin de değerli olduğunu vurgulamak gerekir.

Aristoteles, eylemi kimin gerçekleştirdiğine dikkate çekerek, kişinin eyleminin altında yatan karakter erdemine vurgu yapar. Aristoteles bu bağlamda, insan ruhunda üç temel şeyin gerçekleştiğini belirtir. Bunlar huy, etkilenim veya duygulanım ve imkândır (Aristoteles, 2015: 1105b 20). İnsan

3 Burada "kişi" (*Ing. person*) derken, canlı varolan sınıflamasındaki tür olarak insan (*Ing. human*) değil, eylem ve hakların taşıyıcısı olan insandan söz edilmektedir.

nın doğasını veya yapısını anlayabilmek için, insan ruhundaki bu üç yapının yakından incelenmesi gerekir. Çünkü insanın işi etikle ilgili olduğu için, bu araştırma zorunluluk içermektedir. İnsanın ruhunda bulunan ilk şeylerden olan “huylar”, yapa yapa alışkanlıkla gelişirler. Huyların ortaya çıkmasında, kişinin çocukluktan itibaren neyin doğru ve neyin yanlış olduğu konusunda ne şekilde etkilendiği önemli bir rol oynar (Stace, 1920: 317). Kişinin zaman içindeki deneyimleri, onun ruhunda “etkilenim” olarak açığa çıkar. Kişinin bu etkilenimleri, yine kendi hazları ve acıları doğrultusunda şekillenirken zamanla da huylara dönüşme “imkânına” sahip olur. Aslında etkilenimin iyi ya da kötü olması, huydur. Bu yüzden bir eylemin iyi ya da kötü olduğu, etkilenime göre değil erdeme göre söylenir. Erdemler, bir tercihin sonucu olan eylemlerle ilgili olduğundan, doğuştan olmadıkları gibi, başka *türlü de olabilme* olanağına sahiptir. Diğer bir deyişle bir eylemin tek ve nihai bir içeriği bulunmamaktadır. Yere, içinde bulunulan duruma ve en önemlisi de kişiye göre değişiklik gösterebilmektedir. Bu açıdan erdemler, doğal yoldan ya da doğaya aykırı olarak edinilmezler. Kişinin doğasının veya yapısının, o erdeme ve o eylemi gerçekleştirecek hale uygun olması gerekmektedir.

Aristoteles'e göre erdemler ile eylemler arasındaki ilişki, en açık şekliyle eylemin bir “orta olma” (Yun. μέσος) huyu olduğu düşüncesinde göstermektedir (Aristoteles, 2015: 1106b-1107a). Eylem, huyları ortaya çıkaran etkinlik; orta olma, erdemın nelığı ve huyun da erdemın cinsi olduğu ifade edilebilir. Başka bir deyişle erdem, nelik bakımından orta olma durumudur. Aristoteles'in etik anlayışının en dikkat çeken söylemlerinden biri olan *orta olma* hali, erdem etiğinin ve bir eylemin etik bir değer taşıdığıının en önemli göstergesini oluşturur. Aristoteles'e göre orta olma huyunu gerçekleştirebilmenin en yalın tarifi, kişinin aşırılıklardan kaçınabilmesidir. Burada dikkat edilmesi gereken husus, orta olma hali derken, aritmetik bir ortalamadan söz edilmiyor oluşudur. Orta olma huyu, kişinin içinde bulunduğu duruma göre değişebilmektedir. Kişinin her eyleminde düşünüp taşınıp en uygun olacağını düşündüğü eylemi tercih edip, ona göre eylemini gerçekleştirmesidir. Ancak o zaman o eylemin orta olma huyu veya karakter erdemi olduğu anlaşılabilir. Örneğin kişinin kendisine ve çevresine zarar verecek şekilde atılgan ve gözü kara olması ile yine kişinin aşırı korkak olması *şeklindeki huyları, erdemler çerçevesinde iki uç noktaya işaret etmektedir. Aristoteles'e göre böyle bir durumda erdem etiği, kişinin gözü karalık ve korkaklık huyları arasında, örneğin cesaretlik gibi bir orta olma huyunu alışkanlık edinmesiyle ancak mümkün olur. Orta olan huy, herkes için aynı şey değildir ve kişiye göre değişebildiğinden dolayı, o kişinin kendisine göre orta olanı bulması gerekmektedir. Aristoteles'e göre kişinin bulduğu orta yol, o kişinin kendisi için*

iyi ve güzel olandır (Aristoteles, 2015: 1120a-1120b). *Çünkü kişinin eylemi, erdeme uygun ise hem güzel hem de iyidir.*

Orta olmak, her duruma yönelik orta olanı seçebilmek anlamına gelir. Bu noktayı özellikle vurgulayan Aristoteles, gerektiği zaman gereken kişiye gerekli şeyi yapmanın orta olan huy olduğunu belirtir (Aristoteles, 2015: 1120a 35). Dolayısıyla kişinin her durumda orta olanı bulabilmesi, pratik bilgeliğe veya “aklı başında olmayı” (Yun. *φρόνησις*) gerektirir. Erdemler tercihlere yönelik huylar olduğundan bu doğrultuda gerçekleşen eylem, aklı başında insanın belirlediği bir orta yol olur (Aristoteles, 2016: 1198a 22-1198a 50). Aklı başında olmak, kişinin eylemler ve tercihler üzerinde düşünüp taşınması demektir. Bu açıdan tüm erdemlerin de temelinde yer almaktadır. Buradaki önemli nokta, bilgeliğin aklı başında olmaya tabi olmadığı, onun yerine aklı başındalığın bilgeliğe tabi olduğudur (Aristoteles, 2016: 1198b 9-1198b 15). *Doğru şekilde tercihlerde bulunabilmek için, kişinin akla göre hareket etmesi bu noktada son derece önemli olmaktadır* (Aristotle, 1935a: 1220b 5). Aristoteles’e göre bu durum aynı zamanda insansal iyiyi ve insanın ereğini de ortaya çıkarmaktadır.

Yukarıda da ifade edilmeye çalışıldığı gibi karakter erdemleri ya da daha genel bir söylemle erdemler, doğrudan kişinin tercihleriyle ve eylemleriyle ilişkilidir. Karakter erdemlerini veya huyları ortaya çıkaran, kişinin eylemleridir ve herkes çeşitli eylemlerde bulunur. Eylemler aynı zamanda, pratik bilimlerin de nesne alanını oluşturur. O halde, eylemler meselesini daha iyi anlayabilmek için, Aristoteles’in bu konu üzerindeki irdelemesine yakından bakmak gerekir. Eylemler en genel söylemle “isteyerek” (Yun. *εσκεμμένως*) yapılanlar ve “istemeyerek” (Yun. *ακωσίοις*) yapılanlar olarak iki ana gruba ayrılmaktadır. İsteyerek yapılan eylemler, işin başlangıcı kişinin elinde olan yani söz konusu kişinin gücü dâhilinde gerçekleştirilen eylemlerdir. Örneğin “bir genç, otobüse binen yaşlı bir kişiye oturması için yer verdi” ifadesinde genç kişi, bu eylemini kendisi bizzat bir tercih sonucu isteyerek gerçekleştirmiştir denilir. Bununla birlikte bazı arzu ve isteklerden kaynaklı eylemler de, yine isteyerek yapılan eylemlere girer. Örneğin “Çok kızdığı için onu terk etti” ifadesinde kişi, karşısındaki kişiye duyduğu kızgınlık sonucu bilerek ve isteyerek terk etme eylemini gerçekleştirmiştir denilir. Aristoteles isteyerek yapılan eylemlerin, bir “tercih sonucu olan” ve bir “tercih sonucu olmayan” eylemler olarak iki türlü gerçekleştirdiğinden söz eder (Aristoteles, 2015: 1111b). Tercih, erdemlerle yakından ilişkilidir ve özellikle karakter erdemleri açısından bir karara varabilme noktasında daha belirleyicidirler. Bu nedenle tercih olmadan yapılan eylemler, etik soruşturma-

nın konusu olmamaktadır. Çünkü ortada bir tercih bulunmadığı için, eylemi etik anlamda doğru ya da yanlış olarak değerlendirebilme imkânı bulunmaz.

Aristoteles'e göre yalnızca bir tercih sonucu gerçekleştirilen eylemler, etik değerlendirmenin bir seçeneği olabilmektedir. İsteme, tercihlere göre daha genel bir tutumdur. Tercihler, istemenin türlerini oluştururlar. Daha açık bir söylemle ifade etmek gerekirse, insan her şeyi isteyebilmektedir fakat ancak kendi gücü dâhilinde yapabileceklerini tercih edebilmektedir (Ross, 2011: 310-311). Her şey istenir ama her şey tercih edilemez. Kişinin istediği şey, onun aynı zamanda amacıdır fakat kişi amaç üzerine değil, kendisini o amaca götürecek araç ve yollar üzerine düşünür. Tercihler bu açıdan araç ve yollarla ilgiliyken, isteme ise daha çok amaçla ilişkili olmaktadır (Aristoteles, 2015: 1113a). Dolayısıyla bir tercih sonucu yapılan eylemler, etik çerçevede erdeme uygunluk bakımından değerlendirmeye tabi olabilmektedirler.

Bir tercihin sonucu olarak gerçekleşen eylemler de kendi içerisinde “arzu ve iştahın belirlediği” tercihler ve “akılsal ilkenin belirlediği” tercihler olarak iki alt başlıkta incelenmektedir. Eylemin etik değerinden söz edilememesi, insansal iyi anlamında bir değerden bahsedilebilmesi için, o eylemin akılsal ilkenin belirlediği tercihlere dayanıyor olması gerekmektedir. Çünkü tercihler doğru olabildiği gibi, yanlış da olabilmektedirler. Düşünce erdemlerinden doğru yargılama gücü olan pratik bilgeliğe ulaşmış bir kişi, Aristoteles'e göre eyleminin ilkesini eğer akla dayandırıyor, kişinin belirlediği tercihler de doğru tercihler olabilmektedir. Buna karşılık kişi, eyleminin ilkesini eğer arzu ve iştahlarına dayandırıyor, o kişinin belirlediği tercihler yanlış tercihler olarak gelişmektedir.⁴ O halde önemli olan, kişinin eyleminin ilkesinin neye dayandığı sorunudur. Akılsal ilkenin belirlediği tercihlerin sonucu olan eylemler, en nihayetinde insana yakışır olanı, insanın değerini, insan olmayı ve sonunda da insansal iyiyi vermektedir.

Genel olarak kişinin eylemlerine bakıldığında, üç temel durum göz önüne alınmalıdır. Bunlardan biri, kişinin eylemini isteyerek mi yoksa istemeyerek mi yaptığıdır. Diğeri, kişinin yaptığı eylemden pişmanlık duyup duymadığı konusudur. Bir diğeri ise, kişinin başka türlü de eyleyebilme imkânının olup olmadığı durumudur. Bu meselelerin incelenmesiyle, kişinin eyleminin etik bir değerlendirilmesi yapılmış olmaktadır. Aristoteles, isteyerek gerçekleştirilen eylemlerden başka, bir de istemeyerek yapılan ey-

4 Aristoteles'in bu görüşü, kuşkusuz ki Kant'ın etik hakkındaki düşüncelerini hatırlatmaktadır. Kant'a göre de bir eylemin etik değeri olabilmesi için, o eylemin mutlaka arzu eğilimlerinden arınmış olması gerekmektedir. Bu nedente Kant nesnel olan, koşulsuz ve içeriği her türlü haz ve yarar gibi kişisel çıkarlardan soyutlanmış bir ahlak yasasını, insanın istemelerinin yegâne belirleyicisi olması gerektiğini vurgular (Kant, 1999: 83-85).

lemeler olduğundan söz eder. İstemeyerek yapılan *eylemler kendi içerisinde “zorla yapılan” eylemler ve “bilgisizlikten yapılan” eylemler* olarak iki alt başlığa ayrılmaktadır. Zorla yapılan eylemlerde, eylemin başlamasında kişinin payının bulunmadığı eylemler söz konusudur. Örneğin, sert esen bir fırtına o sırada sokakta yürüyen bir insanı savurduğunda, insanın yer değiştirme eylemi kendi isteğinin dışında gerçekleşmiş olmaktadır. Her ne kadar kişinin eyleminin amacı ve içinde bulunduğu koşulları da dikkate almak gerekse de, zorla yapılan eylemlerde kişinin iradesi yok denecek kadar düşük bir seviyede olur. Bunun yanında bilgisizlikten yapılan eylemlerde, yine kişinin tercihlerinde pratik bilgelik ön planda değildir. Bu tür eylemler daha ziyade, pişmanlık duygusuyla birlikte anlaşılabilir. Eğer kişi, gerçekleştirdiği eyleminden dolayı bir pişmanlık duyuyorsa, bir tercih söz konusu olmadığı için eylem istemeyerek yapılmıştır. Fakat kişi, eğer eyleminden ötürü pişmanlık duymuyorsa, ortada bir seçim veya tercih var demektir ve eylem isteyerek gerçekleştirilmiş olmaktadır. Bu açıdan Aristoteles, erdem etiği bağlamında eylem ile bilginin (pratik bilgelik anlamında bilginin) birbirinden ayrılamayacağını düşünmektedir (Aristoteles, 2015: 1112a 25). Bilinçli doğru tercihler, aynı zamanda erdemli olan kişinin de istediği şeylerdir ve genel olarak doğruluğun ölçütünün de bu olduğunu belirtmek gerekir. İnsan ruhunun eylemlerinin doğruluğu duyum, akıl ve isteğin bir bütün olarak eyleme dâhil olması gerekir (Aristoteles, 2015: 1139a-1139b). Bir eylem isteyerek yapılabildiğine göre, kötülük de isteyerek yapılabilir. Bu nedenle kişinin tercihleri, eyleminin iyi ya da kötü olmasını da belirlemektedir. Eğer kişinin doğal yapısı uygunsa, karakter erdemlerini alışkanlık yoluyla edinebilir ve eylemlerini bu erdemlere göre gerçekleştirebilir.

Sonuç

Aristoteles’in insanın doğasından hareketle ortaya koymaya çalıştığı erdem etiği düşüncesi insana yakışır olan bir yaşamın nasıl olması gerektiğine yönelik bir belirleme olmasının yanında, insanın diğer varolanlardan farkının belirleyici özelliklerinin *görülebilmesi açısından da* son derece önemli olduğu söylenebilir. İnsan, arzularını bir kenara koyabilme, doğru yargılama gücüne göre tercihlerini yapabilme ve *yaptığı bu tercihlere göre de eyleyebilme imkânına sahip* bir varlıktır. *İnsanın pratik bilgelik yani doğru yargılama gücü zemininde, yaşam boyunca alışkanlık yoluyla edindiği huylar*, kişiye erdemli olmanın da yolunu açmaktadır. Etik çerçevede değer taşıyan eylemlerin gerçekleştirilebilmesi ancak kişisel çıkarları bir kenara bırakarak, özellikle de insan olmanın değeri bağlamında akli ölçüt olarak eylemlerde bulunmakla olanaklı olduğu *görülmektedir. Bu açıdan Aristoteles’in dürüstlük,*

cömertlik, yiğitlik, adil olma, dostluk ve bilgelik gibi öne çıkardığı çeşitli erdemlere ek olarak saygı erdeminin de bu mesele doğrultusunda önemsenmesi gerektiği düşünülmektedir. Çünkü saygı, kişinin karşısındaki diğer kişi ya da kişilerin de insan olduğunun bilincini içselleştirerek etik eylemde bulunmasını sağlamaktadır. Bu çerçevede Aristoteles, erdemli bir insan olabilmenin koşullarını da genel hatlarıyla bizlere göstermiş olduğu düşünülmektedir. Bunun için dile getirilebilecek ilk koşul, insanın yapısının yani doğasının buna uygun olmasıdır. Diğer bir ifadeyle insanın doğru yargılama yapabilme gücü ile huylarının, erdemli bir kişi olabilmeyi sağlaması gerekmektedir. İkinci koşul, kişinin çocukluğundan itibaren iyi bir eğitim almasıdır. Bu eğitimin sıradan bir eğitim olmayıp, insan ve insanın değerine ilişkin etik bir eğitim olması gerekir. Üçüncü önemli koşul ise, kişinin iyi bir çevrede yetişmesi ve yaşamasıdır. Bu doğrultuda kişinin etrafında, ona örnek olacak iyi bir aile ve iyi bir dost çevresi olmalıdır. Kişinin kendine yeter durumda olması ve kararlarında başka birinin aklına muhtaç olmaması, aklını özgürce kullanabilmesini ve yine sorumluluğunu alabileceği bilinçli tercihler yapabilmesini sağlar. Bununla beraber yine kişinin uygun bir siyasal ve toplumsal ortamda yaşıyor olması da önemlidir. Çünkü insan ancak bu şekilde insani yaşam etkinliğini gerçekleştirebilir. Tüm bu koşullar gerektiği şekilde bir araya geldiği zaman, kişinin erdemli bir insan olma imkânı da sağlanmış olmaktadır. Yine Aristoteles'ten ulaştığımız sonuca göre bu imkân ancak tam anlamıyla, teorik-felsefi yaşamda açığa çıkmaktadır. Her ne kadar her insan kendi seçtiği yaşamdan sorumlu olsa da, insanın ereği olan akla ve erdeme uygun olarak eyleyebilmesini yalnızca insani bir yaşamda gerçekleştirebilir. Çünkü insan olmak, insani olan bir yaşam yaşamayı gerektirmektedir.

Hayatı boyunca hiçbir zaman kendi iradesiyle bilinçli bir tercih yapmamış ve buna bağlı olarak eylemde bulunmamış bir kişinin, Aristoteles'e göre insanın ereği ve insansal iyi bağlamında iyi bir yaşam yaşadığı söylenemez. İnsanın gerçekten insan olmaya yakışır bir hayat sürebilmesi için, başkasının istek ve tercihlerine göre hareket etmeyip, kendi ereğini gerçekleştirme olanağının da bilincinde olması gerekir. Çünkü insanın kendi iradesiyle aldığı kararlara göre etkin yaşaması da ancak bu şekilde olur. Bununla birlikte insanın sadece kendi iradesiyle karar alabiliyor olması da tek başına yeterli görülmemektedir. Önemli olan, insanın seçimlerinde sadece bireysel değil, aynı zamanda toplumsal olanı yani "herkes için iyi" olanı çıkış noktası olarak kararlarını alabilmesi ve yine o doğrultuda eyleyebilmesidir. Aristoteles, ancak bu şekilde insan için tam bir erekten söz edilebilir olduğuna dikkat çekmektedir. Çünkü insanda etkin yaşama, eyleme geçmekle anlam bulmaktadır. Aristoteles bu fikirler ışığında, insanın işlevini anlamaya ça-

*lışarak insan için iyi olan yaşamın nasıl bir yaşam olabileceği meselesini ir-
deler. Buradan özellikle de teorik ve felsefi bir yaşam sürmenin önemine ve
yine bu tür yaşamın insan ereğine yönelik en uygun ve en mükemmel ya-
şam şekli olduğu sonucuna varır. İnsan kendi ereğine uygun olarak akla ve
erdeme göre teorik bir yaşam sürerek, bizzat kendini gerçekleştirme yolun-
da ilerlemiş olur. Aynı zamanda yine insan bu sayede, kendi gibi doğası
gereği siyasal ve toplumsal bir varoluřa sahip olan diğer tüm insanlara da,
insanı insan yapan yaşam biçimini göstermiş ve örnek olmuş olmaktadır.*

Öz

Felsefenin temel alanlarından biri olan etik, kişilerarası ilişkileri ve kişi eylemlerini kendisine inceleme konusu yapan bir felsefe disiplini. Etik problemlerin öncelikli olarak ele aldığı mesele insanın doğasıdır. İnsanın eylemlerini yine o insanların ahlaki yapısından yola çıkarak inceleyen etik alanına ise, erdem etiği adı verilir. Erdem etiği meselesini, insanın doğasından hareket ederek soruşturan, felsefe tarihindeki en önemli ilk filozof, Aristoteles'tir. Aristoteles insan ruhuna ait olan erdemleri, düşünce ve karakter erdemleri olarak iki ana gruba ayırarak değerlendirir. Bu ayrımla birlikte kişinin alışkanlık yoluyla edindiği karakter erdemlerinin, o kişinin düşünce alanındaki pratik bilgiyle ilişkili olduğunu ortaya koyar. Aynı zamanda insanın ereği, akla ve erdeme uygun olarak eylemde bulunmaktadır. Bu tür eylemlerin gelişimi de ancak teorik ve felsefi bir yaşamla mümkündür. Buna bağlı olarak kişilerin iyi ya da kötü anlamdaki eylemlerinin temelini erdemler oluşturur. Dolayısıyla kendisinin bu görüşlerinden yola çıkarak meydana getirilen bu çalışmanın temel amacı, kişi eylemlerinin insanın doğasıyla ve erdemlerle olan yakın ilişkisini açıklamak ve bunları insanın ereği bağlamında incelemektir.

Anahtar Kelimeler: Erdem, Etik, Huy, Düşünce, Ereği, İnsanın doğası

Abstract

The Human Nature and The Virtue Ethics Debate in Aristotle

Ethics which is one of the main area in philosophy is a philosophy discipline that made to research interpersonal relations and person acts itself. The problems of ethics primarily discuss human nature matter. The virtue ethics is an ethics study that research people acts on the basis of people moral structures. Aristotle is the first important philosopher that investigate the virtue ethics issue from the human nature in philosophy. Aristotle evaluates partingly the human soul's virtues two main group as the dianoetic virtues and the ethical virtues. He asserts person's phronesis in the thinking area related with person's ethical virtues are acquired through habit with this difference. Human goal do an act to the reason and the virtue conveniently. At the same time, the progress of these actions are only possible with a theoretical and a philosophical life. Correspondingly, the virtues provide a basis of people acts in the meaning of better or worse. Thereby considering that his these versions, the main purpose of this study explain virtues and the human nature in relation with human acts and examine these in the context of human goal.

Keywords: Virtue, Ethics, Habit, Thought, Telos, Human Nature

Kaynakça

- Aristotle. (1935a). *The Eudemian Ethics*, çev. H. Rackham, Cambridge: Harvard University Press.
- Aristotle. (1935b). *On Virtues and Vices*, çev. H. Rackham, Cambridge: Harvard University Press.
- Aristoteles. (1975). *Politika*, çev. Mete Tuncay. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Aristotle. (1991). *History of Animals*, çev. Jonathan Barnes. Princeton: Princeton University Press.
- Aristoteles. (1995). *Retorik*, çev. Mehmet H. Doğan, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Aristoteles. (1996). *Metafizik*, çev. Ahmet Arslan, İstanbul: Sosyal Yayınlar.
- Aristoteles. (2014). *Ruh Üzerine*, çev. Zeki Özcan, Ankara: Sentez Yayıncılık.
- Aristoteles. (2015). *Nikomakhos'a Etik*, çev. Furkan Akderin, İstanbul: Say Yayınları.
- Aristoteles. (2016). *Magna Moralia*, çev. Y. Gurur Sev, İstanbul: Pinhan Yayıncılık.
- Çankaya, A. (2009). "Aristoteles'te Mükemmel Yaşamın Neliği", *Özne*, 11/12, ss.207-218.
- Çelgin, G. (2011). *Eski Yunanca-Türkçe Sözlük*, İstanbul: Kabcacı Yayınevi.
- Erkızan, H. N. B. (2012). *Aristoteles Yazıları: Aristoteles'ten Nussbaum'a İnsan*. İstanbul: Sentez Yayınları.
- Erkızan, H. N. B. (2013). *Aristoteles Yazıları: Varlık, Bilgi ve Yaşam*. İstanbul: Sentez Yayınları.
- Erkızan, H. N. B. (2014). "Aristoteles'te İnsanın Doğası Üzerine", *Cogito*, 77, ss.237-247.
- Günay, M. (2014). "Aristoteles'in İnsan Anlayışı", *Cogito*, 77, ss.248-256.
- Kant, I. (1999). *Pratik Aklın Eleştirisi*, çev. İoanna Kuçuradi, Ülker Gökberk ve Füsun Akatlı, Ankara: Türkiye Felsefe Kurumu.
- Kant, I. (2015). *Ahlak Metafiziğinin Temellendirilmesi*, çev. İoanna Kuçuradi. Ankara: Türkiye Felsefe Kurumu.
- Kuçuradi, İ. (2015). *Etik*, Ankara: Türkiye Felsefe Kurumu.
- Özcan, M. (2016). *Aristoteles*. Ankara: BilgeSu Yayınları.
- Peters, F. E. (2004). *Antik Yunan Felsefesi Terimleri Sözlüğü*, çev. Hakkı Hünler, İstanbul: Paradigma Yayınları.
- Platon. (1986). *Protagoras*, çev. Tanju Gökçöl, İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Platon. (1996). *Menon*, çev. Adnan Cemgil, İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Platon. (2007). *Devlet*, çev. Sabahattin Eyüboğlu ve M. Ali Cimcoz, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Platon. (2013). *Philebos*, çev. Furkan Akderin, İstanbul: Say Yayınları.
- Ross, D. (2011). *Aristoteles*, çev. Ahmet Arslan, İstanbul: Kabcacı Yayınları.
- Stace, W. T. (1920). *A Critical History of Greek Philosophy*, London: Macmillan and Co.
- Ulaş, S. E. (2002). *Felsefe Sözlüğü*, Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları.
- Yayla, A. (2006). "Bir Ahlak Eğitimsi Olarak Sokrates: Erdemin Öğretilip Öğretilmeyeceği Sorunsalı", *Felsefe Dünyası*, 43, ss. 97-108.
- Yazıcı, Ç. (2021). "Aristoteles'te İyi Yaşam, Kendine Yeterlilik ve Kölelik", *Kilikya Felsefe Dergisi*, 1, ss.1-17.